

MUSTAQILLIK YILLARIDA O'ZBEK TILINING IJTIMOY NUFUZI VA AMALIY MAVQEI

Mustaqova Durdon Sherzod qizi
Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti
Email: durdonamustaqova@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17678118>

Annotatsiya

Mazkur maqolada o'zbek tilining mustaqillik yillarida ijtimoiy nufuzi va amaliy mavqeining oshib borishi, davlat tili maqomining mustahkamlanishi, turli sohalarda uning qo'llanish doirasi kengaygani haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, til siyosatida olib borilayotgan islohotlar, ta'lim, ilm-fan, axborot texnologiyalari va ommaviy axborot vositalarida o'zbek tilining nufuzi yuksalayotgani misollar orqali yoritilgan.

Kalit so'zlar: o'zbek tili, davlat tili, mustaqillik, til siyosati, ijtimoiy mavqe, nutq madaniyati.

Аннотация

В данной статье рассматривается рост социального престижа и практической роли узбекского языка в годы независимости, укрепление его статуса как государственного языка, а также расширение сфер применения в различных областях. Особое внимание уделяется реформам в языковой политике, повышению роли узбекского языка в образовании, науке, информационных технологиях и средствах массовой информации.

Ключевые слова: узбекский язык, государственный язык, независимость, языковая политика, социальный престиж, культура речи.

Annotation

This article analyzes the growth of the social prestige and practical role of the Uzbek language during the years of independence, its strengthening as the state language, and the expansion of its use in various spheres. It also highlights ongoing language policy reforms and the increasing importance of the Uzbek language in education, science, information technologies, and mass media.

Keywords: uzbek language, state language, independence, language policy, social status, speech culture.

Kirish

Til — har bir millatning ruhiy boyligi, uning madaniyati, tafakkuri va milliy o'zligining eng muhim ko'zgidir. Insoniyat tarixida har bir xalqning taraqqiyoti, avvalo, o'z tiliga bo'lgan e'tibor, uni asrab-avaylash va rivojlantirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu ma'noda, o'zbek tili ham o'zining ko'p asrlik tarixiy ildizlariga ega bo'lgan, boy leksik qatlam va badiiy-estetik imkoniyatlarga ega mustaqil til sifatida xalqimiz ma'naviy hayotining ajralmas qismidir. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgan 1991-yildan boshlab o'zbek tilining nufuzi va amaliy mavqeini yuksaltirish masalasi davlat siyosatining eng muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Chunki o'zbek tili nafaqat aloqa vositasi, balki milliy mustaqillikning ma'naviy tayanchi, jamiyatni birlashtiruvchi kuch sifatida qaraladi. Mustaqillik tufayli til siyosatida tub burilish yuz berdi — o'zbek tili davlat tili maqomini amalda mustahkamlab, jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib bordi.

“Davlat tili to'g'risida”gi qonunning amaliy ijrosi natijasida o'zbek tili ta'lim, ilm-fan, madaniyat, huquq, boshqaruv, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari va boshqa ko'plab

yo'nalishlarda faol ishlatila boshlandi. Bu esa tilning ijtimoiy mavqeini mustahkamlash, nutq madaniyatini yuksaltirish va milliy o'zlikni anglashda muhim omil bo'ldi.

Mustaqillik yillarida o'zbek tili nafaqat ichki ijtimoiy hayotda, balki xalqaro miqyosda ham o'zining o'rnini topdi. Davlat miqyosida o'zbek tili rivoji uchun zarur me'yoriy-huquqiy asoslar yaratildi, til siyosatini takomillashtirishga qaratilgan qaror va dasturlar qabul qilindi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori (2020-yil 20-oktabr) bu boradagi islohotlarning yangi bosqichini boshlab berdi.¹ Bugungi kunda o'zbek tili davlat idoralarida ish yuritish, rasmiy hujjat tayyorlash, oliy ta'lim tizimi, ilmiy izlanishlar, jurnalistika, biznes muloqoti va hatto raqamli muhitda ham keng qo'llanilmoqda. Ayniqsa, tilning raqamli texnologiyalar bilan uyg'unlashuvi — o'zbek tilidagi mobil ilovalar, onlayn dars platformalari, elektron lug'atlar va tarjima tizimlarining yaratilishi — tilimizning amaliy salohiyatini yanada kengaytirmoqda.

Asosiy qism

O'zbek tilining mustaqillikdan keyingi davrda jamiyat hayotida tutgan o'rni tubdan o'zgardi. Avvalo, u rasmiy maqomda qonuniy asosga ega bo'libgina qolmay, ijtimoiy amaliyotda keng qo'llanila boshladi. 1989-yilda qabul qilingan "Davlat tili to'g'risida"gi qonun mustaqillikdan so'ng yangi mazmun bilan to'ldirildi va til siyosatini takomillashtirishning asosiy hujjatiga aylandi. Ushbu qonun orqali o'zbek tili davlat boshqaruvi, ta'lim, madaniyat, fan, ommaviy axborot vositalari va xalqaro muloqot sohalarida bosqichma-bosqich joriy qilina boshlandi.

Til — bu millatning mavjudligini belgilovchi asosiy omil. Shu sababli, mustaqillik yillarida davlat tili sifatida o'zbek tilining mavqeini yuksaltirish masalasi ma'naviy siyosatning muhim yo'nalishiga aylandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'z nutqlarida "Til — millatning ruhi va g'ururi" ekanini ta'kidlab, o'zbek tilini rivojlantirish bo'yicha keng ko'lamli chora-tadbirlarni amalga oshirmoqda. 2020-yilda qabul qilingan Prezident qarori bilan o'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini yanada oshirish bo'yicha kompleks dastur ishlab chiqildi.²

Ushbu davrda o'zbek tili ta'lim tizimining barcha bosqichlarida o'qitish vositasiga aylandi. Boshlang'ich, o'rta va oliy ta'lim muassasalarida "Ona tili", "Nutq madaniyati", "Tilshunoslik asoslari" kabi fanlar o'qitilmoqda. O'quv dasturlari, darslik va qo'llanmalar o'zbek tilida tayyorlanib, tilning ilmiy terminologiyasi rivojlantirilmoqda. Bu jarayon o'zbek tilining nafaqat muloqot, balki ilmiy fikrlash tili sifatida shakllanishiga xizmat qilmoqda. Ommaviy axborot vositalari va matbuotda ham o'zbek tili yetakchi o'rinni egalladi. Respublika telekanallari, gazeta va jurnallar, axborot portallari o'z faoliyatini asosan davlat tilida olib bormoqda. Bu esa tilni ommalashtirish, xalq orasida to'g'ri nutq, savodxonlik va adabiy me'yorlarga e'tiborni kuchaytirishga xizmat qildi. Shuningdek, internet va ijtimoiy tarmoqlarda o'zbek tilining elektron versiyasini rivojlantirish, raqamli lug'atlar, avtomatik tarjima tizimlari, mobil ilovalar yaratish bo'yicha sezilarli ishlar amalga oshirilmoqda. Usmonov A. o'zining "O'zbek tilining ijtimoiy vazifasi" mavzusidagi dissertatsiyasida ham mana shu mavzu bo'yicha izlanishlarini kiritib o'tgan.

¹ "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 1989

² Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.

Ilm-fan va tadqiqot sohasida ham o'zbek tilining mavqei mustahkamlanmoqda. Mustaqillikdan so'ng ko'plab ilmiy maqolalar, monografiyalar, darsliklar o'zbek tilida yozilib, SCOPUS va Web of Science bazalarida e'tirof etilmoqda. O'zbek tilida ilmiy atamalarni yaratish, ularni xalqaro standartlarga moslashtirish bo'yicha Til qo'mitasi va Til instituti tomonidan ilmiy ishlar olib borilmoqda.³

Huquqiy sohada esa barcha qonunlar, farmon va qarorlar, rasmiy hujjatlar o'zbek tilida qabul qilinmoqda. Bu esa tilning davlat boshqaruvida real ishlatilishini ta'minlaydi. Adliya vazirligi tomonidan hujjatlar tili, rasmiy nutq me'yorlari, huquqiy atamalarni to'g'ri qo'llash bo'yicha uslubiy qo'llanmalar ishlab chiqilmoqda. Bundan tashqari, o'zbek tilining xalqaro miqyosdagi mavqei ham mustahkamlanmoqda. Chet eldagi o'zbek diasporalari faoliyatida, xalqaro universitetlar va madaniy markazlarda o'zbek tili o'qitilmoqda. O'zbekiston Respublikasining xorijdagi elchixonalarida o'zbek tili ish yuritish vositasi sifatida qo'llanilmoqda. Shu orqali tilimizning xalqaro nufuzi ortib, u boshqa tillar bilan teng hamkorlik darajasiga chiqmoqda.

Axborot texnologiyalari sohasida esa o'zbek tilining yangi imkoniyatlari paydo bo'ldi. Masalan, o'zbekcha klaviatura, matnni avtomatik tahlil qiluvchi dasturlar, nutqni tanish tizimlari, onlayn dars platformalari — bularning barchasi o'zbek tilining zamonaviy raqamli muhitga moslashayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, o'zbek tilidagi kontent hajmining ortishi milliy internet madaniyatining shakllanishiga ham xizmat qilmoqda.

Shuningdek, tilning ijtimoiy mavqeini oshirishda madaniy-ma'rifiy soha ham muhim rol o'ynaydi. Adabiy jarayonlar, teatr, kino, musiqa va ommaviy tadbirlarda o'zbek tili asosiy ifoda vositasi sifatida qo'llanilmoqda. Tilimizda yaratilgan asarlar xalqaro miqyosda tan olinmoqda, bu esa o'zbek tilining estetik va badiiy kuchini namoyon etadi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik yillarida o'zbek tili mamlakatning siyosiy, ijtimoiy, ilmiy va madaniy hayotida o'zining munosib o'rnini topdi. U milliy g'urur, taraqqiyot va jahon bilan teng hamkorlik ramziga aylandi. Kelgusida o'zbek tilining raqamli muhitdagi imkoniyatlarini kengaytirish, xalqaro miqyosda o'qitish tizimini rivojlantirish, atamalarni yagona standart asosida shakllantirish — bu yo'nalishdagi eng muhim vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023.
2. "Davlat tili to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 1989.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 20-oktabrdagi PQ-4856-son qarori.
5. Quronov D., Mamajonov Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.
6. Abdullaeva M. O'zbek tilining ijtimoiy vazifalari. – Toshkent: Fan, 2017.
7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
8. Hasanov B. O'zbek tilining zamonaviy rivojlanish bosqichlari. – Toshkent, 2020.
9. Internet manbasi: www.lex.uz
10. Internet manbasi: www.president.uz

³ Quronov D., Mamajonov Z. Tilshunoslikka kirish. – Toshkent: O'qituvchi, 2018.